

TARDOR 2001
700 PTA

NÚMERO

29

AURIGA

REVISTA DE DIVULGACIÓ DEL MÓN CLÀSSIC

- Argonautes antics i moderns •
- El llegat hel·lenístic de la vida i l'obra d'Oscar Wilde •
- Pintures neoclàssiques amb escenes de la *Ilíada* conservades a Catalunya •
- Seccions: Sibil·la, *Plèomen*, *Lèxicon*, Biblioteca, *Novae res* •

Ramon de Perellós

i la llegenda del Purgatori de Sant Patrici

Ferran Alexandri

Les coves i els avencs han atret l'atenció de l'home des de la nit dels temps. En un principi, les caveres serviren de refugi, d'amagatall. Després esdevingueren llocs màgics, fins i tot santuaris i llocs de culte. Moltes vegades anaven acompanyats de llegendes i de misteris, i eren tinguts com a forats insondables que servien de camí per conduir a l'infern o a un regne encantat, a l'expectativa que un heroi depassés el seu límit, visités l'altre món i en tornés viu per explicar-ho. El món subterrani ha estat utilitzat per manifestar la transcendència de l'home amb el més-enllà, perquè és un indret excepcional, que condueix al desconegut. És per això que les coves són llocs ideals perquè les llegendes els descriguin com a camins o com a portals que menen a un món diferent, fantàstic. És en aquest darrer sentit com ho transmeten les primeres civilitzacions cultes, com ara el llegat grec i després el llatí. De fet, l'home, en les seves tradicions ha tingut les seves pròpies imatges sobre el que ha d'ésser l'altre món, valent-se d'uns elements distintius que esdevindran constants. S'hi arriba per sota terra, seguint el curs d'un riu infernal, davallant un avenc o endinsant-se a la cova d'una muntanya, o encara: s'hi arriba navegant cap a una illa allunyada i desconeguda.

Molt aviat la idea del món subterrani es considerarà com el món que convenia per als esperits que havien abandonat el cos amb la mort. D'aquesta manera representava Homer la mentalitat grega, i concebia el futur dels morts en el regne tenebrós de l'Hades, on Ulisses, l'heroi d'Ítaca, hi davallà travessant l'Oceà, arribant al lloc on els rius infernals conflueixen: "i tu vés a l'estatge romàtic de l'Hades / fins a l'indret on dins l'Aqueront precipiten les aigües / el Piriflegetont i el Cocit, que és un braç de l'Estix" (*Od.*, 191). Plató representà Sòcrates en el *Fedó* descrivint també detalls del món inferior. Concretament sobre el lloc on van els morts: "les ànimes dels homes que moren ¿són o no són a l'Hades? Hi ha una doctrina divina (...) segons la qual arriben allà des d'aquí i després tornen aquí i reneixen dels morts." (*Fed.*, 76). Plató fa un plantejament sobre el concepte abstracte de l'ànima i del lloc on aquesta pot anar quan ha abandonat el cos, essent un exemple d'una idea primitiva d'un cel i un infern que tindrà força similitud amb la futura tradició cristiana: "I l'ànima, la invisible, la que s'adreça a una altre lloc noble, pur i invisible, a l'Hades veritable, prop d'un déu bo i ple de coneixement" (*Ibid.*, 93). Naturalment l'espai d'aquest món és prou suggeridor: la terra té una naturalesa farcida de cavitats, de forats subterranis. És a dir: els rius de l'infern, després de depassar l'Oceà, són l'Aqueront, el Piriflegetont, el riu estigià Cocit que forma la llacuna anomenada Estígia. És aquí on els morts reben el càstig o el premi per les seves vides: "Quan els difunts arriben a la regió on el geni condueix cadascun d'ells, primerament són jutjats els qui havien viscut d'una manera bona i santa i els qui no" (*Ibid.*, 144). Tanmateix hi ha la possibilitat de salvar-se, en una mena de purgatori: els qui han viscut d'una manera mediocre serien

menats cap a l'Aqueront per purificar-se i purgar les seves injustícies, i els qui han portat una mala vida són precipitats al Tàrtar, d'on mai més no tornen a sortir. A través de la llegenda d'Orfeu, el pensament de concebre un destí final per a l'ànima es va fer més profund pel seu viatge al regne subterrani de l'Hades, trasbalsat per la pèrdua de la seva esposa Eurídice. L'entrada al món inferior la du a terme en penetrar a través de l'avenc del Tèner, al promontori de Lacònia, considerat una de les boques que menaven a l'infern. Virgili en el llibre VI de l'*Eneida* també situa el regne dels morts sota terra, rodejat d'un riu, on Caront ha de transportar els esperits, mentre que Cèrber guarda l'entrada principal. La sacerdotessa li indica a l'heroi Eneas la porta de l'infern, per la qual hom té accés al rei del món subterrani, a Plutó, cap al llac de l'Avern.

Les primeres manifestacions de la visita a l'altre món en la literatura medieval les trobem en la tradició celta. Tot i que hi ha molts punts de semblança entre la mitologia clàssica i la cèltica sobre el més-enllà, com ara en el cas del món inferior o les illes del paradís, als quals llocs s'arribaria a través d'un ardu viatge, es tracta d'una literatura totalment divergent. Hi destaquen, sobretot, els textos de viatges, on els herois van a la recerca d'una illa fantàstica, com és el cas de Bran, Maeldúin, Snedgus, etc., o simplement el viatge d'un missioner com sant Brandan, que donà lloc a la llegenda del sant que es divulgà per tot el món medieval: *Navigatio Sancti Brendanni Abbatis*, a la recerca d'un paradís, d'un jardí de les delícies, situat en una illa. Amb l'arribada del món cristià tot aquest conjunt de mites i relats donarien una base per a un nou imaginari medieval, la literatura de visions. La *Visió de Trictelm*, que Beda relata en la seva *Història eclesiàstica gentes anglorum*, on Trictelm tornà a la vida després de la mort i visità el purgatori i l'infern i conegué les dissorts dels pecadors; la *Visió de Tundal*, d'origen irlandès, i que assolí una gran popularitat a l'edat mitjana, que narra la mort del cavaller Tundal i la seva visita al purgatori i a l'infern, fins que la seva ànima retorna al seu cos.² I la llegenda del Purgatori de Sant Patrici. Tal com hem vist, llegendes constituïdes per una determinada visió de l'altre món, lligada a la creença d'un lloc d'expiació per a les ànimes, però també d'un santuari per a la recompensa dels escollits.

LA LLEGENDA DEL CAVALLER OWEN I EL PURGATORI DE SANT PATRICI

Cap a l'any 1189 un monjo del Císter anomenat Enric (o Hug) de Saltrey publicà el *Tractatus de Purgatorio Sancti Patricii*,³ on explicava el fantasiós viatge al purgatori del cavaller Owen, que estava situat en una cova la localització de la qual Déu havia revelat només a sant Patrici, l'apòstol d'Irlanda.⁴ Se suposa que Owen, cavaller irlandès, havia visitat la cova en temps del rei Esteve d'Anglaterra: "Contigit autem hijs nostris temporibus, diebus scilicet Regis stephani, ut miles quidam nomine Owein" (Mall, 153) cap al 1147 (Solalinde, 220) o cap al 1153 (Patch, 123). Al seu retorn explicà la seva excursió

pels camps de l'infern i les meravelloses estances del paradís. Havia relatat les seves experiències a Gilbert de Louth, que va contar-les al seu torn a Enric de Saltrey.⁵ Existeixen bastants versions llatines d'aquesta narració, com ara les incloses a *Flores historiarum* de Roger de Wendover, a la *Legenda aurea* i a l'*Speculum historiale* de Vicent de Beauvais. Tant és així, que el *Tractatus* assolí èxit de seguida i se'n feren traduccions i adaptacions, com ara la famosa versió en vers de Maria de França del 1190 coneguda com a *Espurgatoire Saint Patriz*. A la Península Ibèrica la llegenda tingué força difusió; al segle XIII ja apareix una versió lleonesa, i el 1320 la versió catalana del jurista Ramon Ros de Tàrraga.⁶

L'argument és el següent:

Després de quinze dies de dejuni Owen entra a la cova; seguint un camí fosc arriba a una plana on hi ha una mena de claustre, on els monjos l'adverteixen de la temptació dels dimonis. Aquests el condueixen a través del desert tenebrós. Diversos camps de càstig apareixen davant seu i una casa de banys amb pous de sulfur i metalls fosos, on submergeixen els pecadors. El porten al cim d'una muntanya molt alta, on hi ha gent nua, abatuda per una tempesta que els aboca a un riu d'aigües gelades. Veu un profund pou de flames i un gran riu de foc ple de dimonis per sobre del qual hi ha un pont relliscós i tan estret que ningú no hi pot passar. Així i tot, Owen invoca el Sant Nom i el pont s'eixampla a mesura que hi passa. Finalment arriba al paradís, envoltat d'una muralla. Una porta s'obre i surt un corrent d'aire fragant, i una processó encapçalada per dos arquebisbes. Hi ha prats amb flors i arbres fruiters, i una multitud de gent. És el paradís terrenal. Després, el camí de retorn i l'eixida de la cova sagrada.⁷

El tractat deia que qui fos capaç d'entrar-hi, si era en gràcia de Déu, i s'hi quedés tot un dia i tota una nit, podria veure els turments que pateixen les ànimes dels morts, entreveuria la glòria del paradís i quedaria net de pecat; però hauria de tenir prou confiança en Déu, a qui hauria d'invocar constantment, per tal de no caure en la temptació dels diables que l'escometrien a tort i a dret. Si fracassava en l'intent, no en sortiria viu mai més i trobaria la mort entre turments horribles. Aquest és el punt més important:

Nostre Senyor, doncs, pres Sent Patrici e menalsen en .j. loch desert, e .j^a. fossa ho ciya redona e dins escura aquí li mostra, e dix-li: que si negu qui verament penident fos de sos pecats e de uera ffe armat, en aquella fossa o ciya per espay de j dia e de vna nit estave, de tots sos peccats de tot en tot purgat e nedeyat nexerie, e que dementre aquella fossa serie ueurie los turments e les penes que foren los mals, e si ferm en la fe stave ueurie los goys e los delits que hauien los beneuyrats. (Viatge Owein, 9)

L'èxit d'aquesta història aviat esdevingué una aventura, un viatge que els homes volien experimentar. Després d'Owen molts altres cavallers penetraren a la cova de l'illa santa i reportaren les seves visions; molts d'aquests viatges han estat documentats⁸ i els seus relats atïeren els homes, que hi anaren en romeria. Perquè, el cert és que la cova existia de debò, i existeix encara. La seva localització se situa al NO d'Irlanda, al comtat de Donegal, en una illa Saint's Island situada al Lough

Derg (el llac Roig).⁹ La cova era visitada per tots aquells qui, penedit dels seus pecats, volien en vida obtenir el perdó, subjectant-se voluntàriament a la prova de penetrar en el pou de Sant Patrici que explicava la llegenda, i que es trobava dins la cova. Els que al cap d'un dia en sortien quedaven alliberats de tota màcula oprobiosa.

Amb tot, l'autenticitat de les visions del purgatori de sant Patrici va desfer-se el 1494, quan un monjo holandès hi féu la seva visita i va desmentir tot el que havia sentit fins aleshores. Va veure clar que la tradició popular era una excusa dels monjos del santuari per explotar els pelegrins. Així doncs, l'Església i el Govern anglès van decretar la destrucció del santuari. A les darreries del segle XV, el 1497, el papa Alexandre VI, per tal d'evitar escàndols i falses supersticions, va fer cegar la cova; però l'acció fou debades, perquè, a causa de la gran popularitat, els cavallers venien d'arreu del món per visitar-la. Encara seria destruïda dos cops més en el transcurs dels segles: el 1632 el Govern anglès la tornà a tancar, i el 1704 quedà definitivament cegada per l'enèrgica intervenció del mateix govern, el qual també en prohibí el romiatge. De tota manera, per tal de mantenir la devoció i el pelegrinatge, la cova fou reproduïda artificialment en una altra illa veïna del llac. Avui dia, a Lough Derg, en un illot petit i solitari, hi ha el santuari de Sant Patrici, constituït per la basílica de Sant Patrici, l'església de Santa Maria, l'estatge del prior i els albergs per als pelegrins.

És prou manifest que els viatges a l'altre món, associats a la idea d'assolir el paradís terrenal, que es trobava en algun lloc concret de la terra, fou una creença molt estesa durant l'edat mitjana. Una creença universal que podem copsar també en altres cultures no cristianes. Per tant, fou freqüent que els mapes de l'època situessin la seva localització exacta, com és el cas del Purgatori de Sant Patrici a Irlanda. Per exemple, un altre cas, provinent de la tradició artúrica, ens diu que el rei Artús, després d'ésser vençut per Mordred a la batalla de Salisbury, fou guarit de les seves ferides a l'illa d'Avalon, tal com explica la *Historia regum Britanniae* de Geoffrey de Montmouth: "ad sanada uulnera sua in insulam avallonis euectus" (Patch, 290). Ara bé, segons diu Gervasi de Tilbury en els seus *Otia imperialia*, Avalon es localitzaria a l'interior de l'Etna, a Sicília.¹⁰ Però també diu la tradició que, a l'Etna, s'hi troba el purgatori terrenal: "in quodam monte iuxta Vulcanum ubi dicitur locus purgatorii", com exposa Étienne de Bourbon a les seves *Anecdotes Historiques* (*Ibid.*, 241)

A les darreries del segle XIV Ramon de Perellós escriví el *Viatge al Purgatori de Sant Patrici*, una obreta extraordinàriament sorprenent i d'un gran èxit literari, fruit de la seva visita real a l'illa santa, i basada en el famós *Tractatus*, però amb una finalitat clarament personal i de caràcter polític.

LA HISTÒRIA D'UNA CONSPIRACIÓ I LA MORT DE JOAN I D'ARAGÓ

Ramon de Perellós, vescomte de Perellós i de Roda, senyor de Ceret i governador del Rosselló, era el descendent d'una noble família, educat a la cort francesa, on el seu pare havia estat camarlenc de Carles V, però al servei del seu senyor natural, el rei d'Aragó:

Io, qui en mom jovent fui noirit ab lo rei Carles, rei de França, ab lo qual mossènyer mon pare me lleixà, lo qual era son admirall e cambrer (...) Aprés que lo rei Carles fo mort, que era rei de França, io era estat per llong temps en son servici; e puis fui en lo servivi del rei Joan d'Aragó, del qual io fui son primier cavaller, e ell que era mon senyor natural; e fui per gran temps privat e amat d'ell, tant com servidor pot ésser a son senyor.¹¹

D'entre les seves afeccions literàries, cal considerar-lo com un entusiasta de les novel·les artúriques, que tanta fama tingueren entre els nobles i cavallers de la tardor medieval. Quan Perellós es trobava a París, el príncep Joan li escriví des de Girona una carta, datada el 13 d'agost de 1386, en la qual li demana la relació feta per un cavaller que havia entrat al Purgatori de Sant Patrici, ja que hi estava vivament interessat: "No res menys vos pregam que ns trametats en escrits per persona certa, tota la relació per aquell cavaller qui deits que es entrant en lo Purgatori de sent Patrici, feta de ço que ha vist e li es esdevengut en lo dit Purgatori, car fort ho desijam saber" (Rubió, 342). L'infant En Joan era prou amic de Perellós, i aquest des de París el tenia al dia de les modes i novetats literàries i li proporcionava llibres i músics. El cert és que aquest monarca tingué interès per molts temes, però li cridava força l'atenció l'astrologia, i també se sap que tenia tracte amb alquimistes de prestigi. La petició, doncs, no és estranya, i és sabut que la biblioteca reial comptava amb un manuscrit intítulat *Lo Purgatori de Sant Patrici de Mandrevila* (Solalinde, 252). Encara més: el 15 de març de 1394, quan Joan ja era rei, envia des de València a la seva filla, la comtessa de Foix, una traducció (o una còpia de l'original llatí) del Purgatori, juntament amb altres presents: "Molt cara filla; nos vos trametem per Bernat de Bonafort, cambrer vostre, un Breviari damors; item, un llibret en lo qual havem fet trelladar lo Purgatori de Sent Patrici" (Coroleu, 130). De manera que era tal l'èxit del *Tractatus* i la llegenda del Purgatori de Sant Patrici estava tan normalitzada que fins i tot el llibre circulava entre les més altes jerarquies com un autèntic *best-seller*.

Però aquest ambient cultural es veuria desendrecat ben aviat per uns fets escandalosos que trasbalsaren la societat catalana del segle XIV. A principis del 1396, els regnes de la corona catalanoaragonesa visqueren moments de tensió, provocats en primer lloc per la situació d'abús de privilegi dels oficials reials, i després per la greu notícia que va arribar als consells ciutadans de Barcelona i de València. Cap al mes de maig, el mercader italià Luquí Scarampo, nomenat ciutadà de Barcelona pels reis i tingut en gran estima per aquests, havia contractat tropes de mercenaris al sud de França per envair Catalunya i desposseir dels seus regnes Joan I amb el suport dels oficials reials. El rei, que es trobava a Torroella, fou informat de les notícies alarmants provinents del Rosselló. En la mateixa data Ramon de Perellós es trobava a la cort pontifícia d'Avinyó, amb l'encàrrec de tractar amb Benet XIII (l'antipapa Pere de Luna) sobre aquestes companyies, acampades al marge esquerre del Roine i censurar els informadors del Consell de Cent Barcelona. Perellós havia de sol·licitar al papa que les companyies es retirassin cap a Itàlia. En el si de la corona s'havia bastit

una conspiració tan greu que fins i tot s'acusava consellers i privats de Joan I d'estar en relació amb els capitans de les companyies franceses, però ni Joan I ni Violant de Bar, la seva esposa, no es prengueren, en un principi, aquestes denúncies seriosament. Tractaven d'empetir l'assumpte. De fet, Bernat Metge, secretari del rei, rep ordres d'actuar contra el Consell de Barcelona. Malgrat tot, la notícia de la possible invasió es va difondre per tot el país i es va crear un estat d'alarma general. Finalment, la reina Violant pren la decisió d'enviar Guillem de Copons a França amb missió diplomàtica per informar-se d'aquelles companyies, i aconseguir del papa i dels barons francesos que no donessin suport a una causa contra Joan I. L'emissari havia de trobar-se a Avinyó amb Ramon de Perellós i aquest l'havia d'informar sobre l'assumpte. Però, en arribar a Avinyó, el 19 de maig de 1396, Joan I moria en circumstàncies misterioses, mentre anava a caçar, al bosc de Foixà, prop de Torroella de Montgrí. Circumstàncies que feien sospitar un complot assassí.

La situació política va canviar de sobte amb la mort del monarca. Martí, el seu germà i rei indiscutible, es trobava aleshores a Sicília i, per tant, Maria de Luna, la nova reina, com a lloctinent general, des de Barcelona ordenà obrir el 2 de juny un procés contra els consellers, oficials i domèstics de Joan I, acusant-los de traïció, d'immoralitats de tota mena que "induhien et tiraven lo dit Senyor a lur voler reprovat (...) a fi que lo Senyor rey per lur consell hagues a fer ço que ells volrien" (Mitjà, 382-383), de malversació de cabals, de conspiració contra el rei i fins i tot de ser els culpables de la seva mort: "jatsia a ells fos notoria la delicada compleccio del dit senyor, disposta, si sofferia pluvia, vents e altre mal temps, a perilloses infirmitats e affanys, son stat causa o occasió de la precipitosa mort del dit senyor rey En Joan" (*Ibid.*, 380). La nova situació va fer que tots els membres de la cort de Joan I perdessin la seva immunitat i els seus privilegis. La majoria foren presos i tancats al castell Nou, d'altres tenien prohibit de sortir de la ciutat i alguns tenien arrest domiciliari, segons consta a les notícies extretes de les actes del Consell de Regència constituït a Barcelona.¹² Concretament, els càrrecs principals que s'imputaven als acusats eren "lurs conspiracions et lligues que fahien entre ells" (*Ibid.*, 381) per repartir-se els beneficis que obtenien en fer cometre injustícies als reis; "orribles e cruells extorsions de monedes qui no han nombre (...) venents la sanch dels anyells ignocents e benignes e a lurs propries utilitats e d'altres lurs amichs e sequaces" (*Ibid.*); haver comès extorsions i abusos a bastament; haver robat "inmensament et inefable com a lops devoradors" (*Ibid.*) fins a haver reduït a la misèria el patrimoni reial; haver venut els delmes papals del rei a Luquí Scarampo¹³ i haver-se acordat amb el mateix Scarampo quan aquest contractava fora de Catalunya companyies mercenàries per a una invasió: "han fet diverses tractaments ab capitans e gents d'armes stranyes per entrar en los regnes e terres del dit senyor per dampnificar aquells." (*Ibid.*)

Un dels encartats fou el mateix Ramon de Perellós, del qual s'insinuava que havia estat en contacte amb el comte de Foix, Mateu de Castellbò, marit de la infanta Joana Daroca, filla del primer matrimoni de

Joan I, el qual pretenia desposseir el seu sogre i succeir-li en detriment dels drets de Martí l'Humà. Malgrat que la invasió de les tropes del comte de Foix fou aturada al maig del 1397, és possible que tinguessin relació amb les companyies contractades per Scarampo. Cauen, doncs, sobre Ramon de Perellós acusacions greus. Perellós, que no s'havia mogut d'Avinyó, però encara a les ordres de la reina Maria, havia d'entrevistar-se amb Carles VI de França per indagar sobre els propòsits de la invasió de Catalunya del comte de Foix. Perellós, que coneixia bé la política i la mentalitat franceses, era utilitzat pels nous reis d'Aragó com a *home de confiança*, cosa que aprofità per alliberar-se de tota culpa. Però no n'hi havia prou.

Hi havia encara un altre problema greu, a banda de les acusacions imputades als consellers reials, per al pensament medieval. La mort sobtada de Joan I, sense tenir temps per confessar els seus pecats, vulnerava el sentiment religiós de l'època, i el destí de la seva ànima era molt dubtós; es temia la condemna eterna del rei, ja que aquest havia mort sense els auxilis de l'Església. R. Miquel i Planas (1914: 297) ja fa veure la gran convulsió religiosa de l'època, agreujada pel cisma d'Occident, produït per l'elecció de dos papes. L'antipapa Benet XIII protegia el casal de Barcelona i Joan I li retia obediència. Tot això féu néixer la llegenda entorn del rei difunt, basada en la idea d'una intervenció divina per fer justícia i fer pagar les culpes a Joan I. Tots els encartats recorrien a qualsevol procediment per alliberar-se del crim de culpabilitat. Però només dos d'ells van recórrer a la ploma per justificar-se. Primer Ramon de Perellós amb el seu *Viatge al Purgatori de Sant Patrici* i després Bernat Metge¹⁴ amb *Lo somni*. Les dues obres estan pensades, en part, per aclarir l'equívoc de la condemna de l'ànima del rei, situant el monarca al purgatori. Van voler demostrar que el rei no era a l'infern, sinó al purgatori i en camí de la salvació. Metge fa veure que començà a escriure *Lo somni* des de la presó i fingeix que se li apareix l'esperit del rei i entre moltes coses li explica el motiu del seu empresonament, i de com eren fruit de l'odi i l'enveja de falsos perseguidors. Diu que el rei estava al purgatori a causa dels seus pecats venials i que estava esperant la salvació eterna. Metge es justificava amb lucidesa i ironia de les acusacions de què havia estat objecte. Però Ramon de Perellós, noble i cavaller, portà l'assumpte d'una manera més heroica: faria un viatge a Irlanda per anar al Purgatori de Sant Patrici, per endinsar-se en una cova, on circulava la creença que hom entrava certament al veritable purgatori, i després redactaria les seves aventures. Perellós deixaria clar que se li havia aparegut el rei Joan i que la seva ànima estava destinada a salvar-se. A més, Perellós coneixia prou bé l'aventura d'Owen i posseïa el *Tractatus* que temps enrere havia prestat al seu rei.

La idea, doncs, de situar l'ànima del rei al purgatori havia de fer fortuna, atès que l'historiador contemporani Bernat Boadas, en el seu *Libre de feyts d'armes de Catalunya*, acabat el 1420, al·ludeix a sant Patrici i al purgatori com el lloc on deu ser el rei, tot recordant-nos el sentiment d'aversion que aparegué a la seva mort:

com tothom na murmurava, e encara palesament (que yo bé me'n recordo) deia que-n era pijor que Neró; e encara açò

era no-res, que pijors cosas dèyen axí grans com petits, que tots li'n avían cobrat al desús rey dit molt gran rancor, e ls coratges de tots staven tots plens de mala voluntat que li'n avían. E bé se'n creu que Déu lo'n vol punir an aquesta vida, jatsia que se'n dihuen badomaries de certes visions del pou de mosènyer sant Patrici, tocants an aquest rey d'Aragó. (Boades, 45)

Boades constata la mala fe amb què obraren el seus consellers: "e bé se'n creu que, si no agués aguts tant mals concellers com avia, los quals foren causa d'aquestes e altres moltes malvestats e torts molt grans que-n faé, ell fóra stat hun dels bons reys del món." (*Ibid.*, 46). Paral·lelament, també se sumà a la idea que l'ànima de Joan I estava salvada, adduint altres raons: "Mes emperò ell era molt catòlich chrestia e fortament devot de nostra dona santa Maria, que bé-s creu li'n aurà aidat en la hora de la sua desastrada mort." (*Ibid.*, 55)

Amb tot, l'afer del 1396 acabà prou bé per a tots els encartats. Malgrat "tant enormes, abhominables, detestables e infames coses no devien passar sens gran e diligent encercament e punició assenyalada, perque perpetua memòria ne romangue e a cascun sia exempli" (Mitjà, 382), el rei Martí absolgué des de Saragossa el 7 de desembre de 1398 tots els processats d'aquest esdeveniment vergonyós. El fet, des d'una perspectiva històrica moderna, fins i tot ha estat vist com un cas merament anecdòtic, i no com el gran escàndol que fou per a la corona d'Aragó.

EL VIURE NOVEL·LESC: VIATGE DE RAMON DE PERELLÓS AL PURGATORI DE SANT PATRICI

Joan I havia mort de sobte i sense confessió, i per les circumstàncies que l'hi conduïren —mentre caçava—¹⁵ molts deuriem pensar que estava a l'infern. Però a Ramon de Perellós, que havia mantingut bones relacions amb el seu senyor, amb qui havia compartit inquietuds literàries, se li acudí la brillant idea de fer realment el viatge al Purgatori de Sant Patrici:

Endevenc-se que io estava ab lo papa dessus dit que lo rei, mon senyor, mort; e de la mort, otra lo voler de Déu, io fui molt dolorós e trist, tant cum negum servidor pot ésser de la mort de son senyor; e io me meté en lo cor, en aquella hora, que io anàs al Purgatori de Sant Patrici, per saber, si fer-se podia, de trobar mon senyor en purgatori e les penes que sofria. Enaixí imaginé les coses dessus dites, per les raons que havia oïdes dir del fet del purgatori.(28)

L'objectiu principal del viatge era saber si Joan I s'havia condemnat o estava en via de salvació. Per altra banda, si sortia viu de la cova, tal com deia la llegenda, esborraria de manera definitiva qualsevol dubte sobre el seu honor i dignitat com a processat. Amb el permís de Benet XIII surt d'Avinyó el 8 de setembre de 1397:

En l'any de la nativitat de Nostre Senyor Jesu Crist mil CCC-XCVIII, les vespres de Nostra Dona de setembre, obtenguda la benedicció del papa Benet, io partí de la ciutat d'Avinyó, io Ramon, per la gràcia de Déu vescomte de Perellós e de Rodes, senyor de la baronia de Ceret, per anar al Purgatori de Sant Patrici. (23)

A partir d'aquí l'itinerari del seu viatge és molt exacte, segons narra en la seva obreta. Primerament anà a París a la cort del rei de França i després passà a Anglaterra. El 6 de setembre havia obtingut un salconduit de Ricard II d'Anglaterra per anar al Purgatori, per tal que Perellós i el seu seguici (20 homes i 30 cavalls) circulesin lliurement pels seus regnes. De Londres a Oxford i d'aquí a Chester, on llogà una barca per passar a Holyhead i a l'illa de Man, i finalment a Irlanda, on fou rebut per Roger Mortimer, comte de la Marche, el qual li desaconsellà l'empresa del purgatori a causa de la seva perillositat, perquè "molt bons cavallers s'hi eren perduts que no eren tornats" (29). Res va fer canviar la seva obstinació, ans al contrari, encara més coratge devia sentir Perellós, que es comportava com un veritable heroi dels llibres de cavalleries. A finals del mateix any aconseguí entrar a la cova sagrada. Havia arribat al moment àlgid d'una aventura que reflectia el viure novel·lesc. Tenia a mà una llegenda que li era útil per demostrar la seva veritat. Lough Derg i el pou de Sant Patrici reunien tots els tòpics i li brindaven a Perellós una oportunitat inestimable.

Després de relatar-nos el seu llarg viatge, els costums dels salvatges irlandesos, els personatges reials i nobles que es troba al seu entorn, arriba el moment d'explicar-nos la seva experiència a la cova. Naturalment Ramon de Perellós sabia molt bé què hi havia de veure. Tot i que pren com a model els capítols I-XX del *Tractatus* i s'atribueix totes les visions d'Owen, havia d'assolir el seu objectiu. Havia de trobar-se amb el seu rei. Davant de tot el seu seguici, i després de cantar lletanies, entrà a la cova acompanyat del cavaller normand Guillaume de Courcy.¹⁶ Oblidant tots els perills dels quals l'havien advertit, solament podia pensar en "la gran voluntat que jo havia de saber en qual estament era lo Rei, mon senyor" (35). Com que la cova era molt estreta, Perellós s'hi assegué, immòbil, fins que s'adormí. Aleshores va veure la fossa oberta, va perdre el seu company i començà a caminar pel tenebrós indret. Arribà a una sala que tenia l'aspecte d'un claustre, on dotze religiosos el reberen i li parlaren, i li manifestaren un fet important: "si tu creus fermament e metes tota cura e ta creença en Déu, tu seràs quit de tots los pecats que has fets." (37). Després d'advertir-lo de les aparicions dels diables i les seves temptacions per fer-lo perdre, fou testimoni dels turments als quals són sotmesos els pecadors, i, finalment, arribà al quart camp del purgatori. Aquest és el clímax de l'aventura de Perellós, que difereix del relat original, ja que hi troba, juntament amb els seus parents, el rei Joan I d'Aragó. Tot i que parlà força estona amb el rei no aconseguí de treure-li el motiu de la seva permanència al purgatori:

E aquí io vi bell colp de mos companyons, que io conoixia, e de mos parents e parentes; e lo rei don Joan d'Aragó; e frare Francès, de l'orde de Girona, dels frares menors del dit convent; e Na Dolça Carles, que era ma neboda, la qual no era morta quan io partí de la terra, ni io sabia de sa mort. Tots aquests eren en via de salvació, mes per los pecats eren aquí en aquella pena. E la pena major que ma neboda havia era per les pintures e emblanquiments que havia feits en sa cara quan vivia. E frare Francès, ab lo qual io parlí, sofria la major pena per una monja que traguí d'un monestir; e fóra

estat damnat si no fos per la gran contricció que hac de son pecat, e penedença que fe en sa vida. Enaprés parlí molt ab lo rei, mon senyor, lo qual, per la gràcia de Déu era en via de salvació. La raó per què sofria les penes no la volgué dir, e dic que los reis e prínceps que són en lo món se deuen sobre totes les coses guardar de fer injustícia per fer plaer ni favor a negú ni a neguna ni a d'altres pus prop del llinatge, sien hòmens o femmes, d'on són ixits ni venguts. (41)

És obvi que la seva obra és escrita "amb la intenció d'inserir-hi aquestes línies" perquè "amb això Ramon de Perellós donava una notícia sensacional, que podia tranquil·litzar els lleials vassalls d'aquell sobirà i dissipar una de les més greus acusacions que havien caigut sobre els processats a conseqüència de la seva sobtada mort" (Riquer, 503). Encara que Perellós no diu clarament per què el seu rei es troba al purgatori, deixa entendre d'una manera feaent al·lusions a les injustícies de reis i prínceps, al favoritisme. També és obvi que Perellós pretén fer creïble la seva experiència de la cova de sant Patrici, reportant el fet que hi trobà la seva neboda, Aldonça de Queralt, de la qual desconeixia la mort quan partí cap a l'aventura. Però, un cop retornat a Avinyó s'hauria assabentat d'aquest fet i l'hauria inclòs en el seu relat per tal de fer versemblant allò que realment li interessava: la situació de l'ànima de Joan I. Quan torna del paradís terrenal recupera Guillaume de Courcy, amb el qual havia entrat a la cova, i emprèn el seu viatge de retorn cap a França. Aquests darrers passatges tornen a ser un plagi del *Tractatus*. Ja de retorn al seu país, però encara en terres angleses, tot-hom li féu gran honor per com havia superat l'aventura amb un èxit total. El 1398 es trobava a París amb el rei de França, "e fui ab ell a les justes que fé l'emperador d'Alemanya"¹⁷, que era aleshores lo rei de Bohèmia." (52) Finalment arribà a Avinyó i degué començar a posar per escrit el seu viatge.

Havia de ser una aventura extraordinària. A banda dels interessos personals que havien motivat aquest viatge, Perellós tingué temps de celebrar a l'entrada de la cova belles estampes cavalleresques, que recordaven les tradicions i les gestes fantàstiques dels cavallers de la Taula Rodona, i que inclogué en el seu relat. Davant de la porta del Purgatori i en presència del prior de Sant Patrici, armà cavallers els seus dos fills Luys i Ramon, l'anglès Thomas Agut i el valencià Pero Maça.¹⁸ Fins i tot, abans d'entrar a la cova féu testament i el lliurà al seu nebot, que també l'acompanyava en l'empresa, mossèn Bernat de Centelles, "lo qual era sacristà de Mallorca" (34). Tots aquests cavallers i altres personatges reals que fa aparèixer en el seu relat, com ara Benet XIII, el rei d'Anglaterra, el comte de la Marche, el prior de l'abadia i, sobretot, la participació de Guillaume de Courcy, que entrà amb ell a la cova, testimonien que Ramon de Perellós realitzà veritablement el viatge i que entrà a la cova del Purgatori. El seu viatge està farcit de detalls històrics i reals. El que passà dins el món inferior és obvi: Perellós hauria seguit fil per randa el somni d'Owen, que tan bé coneixia, afegint-hi el passatge del rei Joan I i els seus parents i, tal vegada, s'hauria acordat amb Guillaume de Courcy per divulgar la seva fantasia en sortir-ne, amb la seguretat que una societat tan religiosa com la de la seva època el creuria. El viatge de Ramon de

Perellós esdevingué una aventura d'un cavaller que volgué manifestar la seva proesa davant del desconegut, per finalitats polítiques i personals. Per això necessitava reviure un episodi novel·lesc i ho aconseguí, "per tal que tots les homes d'aquest món desitgen de saber coses estranyes e meravelloses (...) e de fet io me metí a seguir les aventures del món per totes les terres (...) on rasonablement hom pot anar." (23)

Barcelona, novembre del 2000

BIBLIOGRAFIA

- BOADES, Bernat. *Libre des feyts d'armes de Catalunya*. 5 vol. A cura d'Enric Bagué. Barcelona: Barcino, 1948, vol. V. (Els Nostres Clàssics, 61).
- COROLEU, Joseph. *Documents historichs catalans del segle XIV*: (Col·lecció de cartes familiars corresponents als regnats de Pere del Punyalet i Johan I). Barcelona: La Renaixensa, 1889.
- FOULET, Lucien. "Marie de France et la Légende du Purgatoire de Saint Patrice", *Romanische Forschungen*, 22 (1908): 599-627.
- HOMER. *L'Odíssea*. Traducció poètica de Carles Riba. Barcelona: Alpha, 1953. (Clàssics de tots els temps).
- MALL, E. "Zur Geschite der Legende vom Purgatorium des heil Patricius." A: *Romanische Forschungen*, 6 (1888): 139-197.
- METGE, Bernat. *Obra completa de Bernat Metge*. A cura de Lola Badia i Xavier Lamuela. 3a. ed. Barcelona: Selecta, 1983. (Antflop, 7).
- MIQUEL Y PLANAS, Ramon. *Llegendes de l'altra vida*. Barcelona: 1914. (Biblioteca Catalana).
- MITJÀ, Marina. "Procés contra els consellers, domèstics i curials de Joan I, entre ells Bernat Metge." A: *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 27 (1957-1958): 375-417.
- PATCH, Howard Rollin. *El otro mundo en la literatura medieval*. Traducció de Jorge Hernández Campos. Madrid: Fondo de Cultura Económica, 1983. (Lengua y estudios literarios.)
- PLATÓ. *Diàlegs: (Fedó)*. 7 vol. Text i traducció de J. Olives Canals. Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1962, vol VII. (Escriptors grecs, 144.)
- RIQUER, Martí de. "Ramon de Perellós i el seu viatge al Purgatori." A: RIQUER/COMAS/MOLAS. *Història de la literatura catalana*. 10 vol. 4a ed. Barcelona: Ariel, 1984, vol. 2, pàg. 489-513.
- RUBIÓ Y LLUCH, Antoni. *Documents per l'història de la cultura migeval*. 2 vol. Barcelona: IEC, 1908, vol. I.
- SOLALINDE, Antonio G. "La primera versión española de El Purgatorio de San Patricio y la difusión de esta leyenda en España." A: *Homenaje a Ramón Menéndez Pidal*. II. Madrid: 1925. Pàg. 219-257.

NOTES

1. La visió de Trictelm fou traduïda al català al segle XIV. Hi ha una edició a *Llegendes de l'altra vida* (1914:121-130), amb el títol "Visió de Trictelm. Ço que recompta lo hom que torna de mort a vida."
2. Existeixen tres versions catalanes de la *Visió de Tundal* publicades a *Llegendes de l'altra vida* (1914: 33-118).
3. Existeix una edició moderna del text llatí feta per Mall a *Romanische Forschungen* 6 (1888): 139-197, on hi ha dues versions, segons el text Bamberger i segons el text Colgan's.

4. La vida de sant Patrici, resumida en el pròleg del *Tractatus*, conta que l'apòstol demanà a Déu que li oferís una prova fea de l'existència d'un lloc de premis i càstigs, per tal de convertir els incrèduls irlandesos del seu temps. Jesucrist li mostrà l'entrada de la cova.

5. Gilbert de Louth havia estat enviat a Irlanda per fundar-hi un monestir. S'hi estigué durant dos anys i mig, i tot i que no sabia irlandès, aprengué les tradicions: l'apostolat de Sant Patrici, l'aparició del Crist al sant, la fundació del Purgatori, etc. Entre els monjos que s'estaven amb Gilbert el dia que ell explicà la història d'Own s'hi trobava Enric de Saltrey. La narració el va captivar de tal manera que la posà per escrit, i encara que fos molt fantasiosa, la justificà teològicament, motivat al seu torn per l'abat de Saltrey. Un cop acabat el manuscrit la història va començar a circular.

6. Dedicada a Beariu, muller de Guillem d'Anglesola, senyor de Bellpug. L'obra ha estat editada per Ramon Miquel i Planas dins l'obra *Llegendes de l'altra vida* (1914: 3-32), amb el títol "Viatge del cavaller Owein al Purgatori de Sant Patrici, traduït del llatí per Frare Ramon Ros de Tàrraga."

7. És un argument bastant fidel a la *Visió de Tundal*, a què ja hem al·ludit, que té diversos punts coincidents com són ara l'origen irlandès d'aquestes llegendes, la visita de Tundal al purgatori i el pou de l'infern del "gitau e colona de flama e un pudent." (*Llegendes*, 54).

8. A l'estudi d'Endepols, *St Patricius' Voyage* (citat per Solalinde, 220) exposa un catàleg de personatges que visitaren el Purgatori de Sant Patrici a Irlanda des del segle XIII fins el 1494. Durant el segle XIV s'editaren diversos reculls literaris de cavallers que havien anat al Purgatori, cm ara el relat del viatge que féu el 1441 Laurent Rathold de Pászthó, en què l'autor documenta una llarguíssima llista de nobles que hi anaren (veg. H. Delehaye. "Le pèlerinage de Laurent Pászthó au Purgatoire de Saint Patrice." *Analecta Bollandiana* 27 (1908): Ja des de temps antics hom no anava a Lough Derg per tal d'honorar sant Patrici, sinó únicament per satisfer una curiositat supersticiosa estimulada per la promesa de revelacions del misteri de l'altra vida.

9. La situació del purgatori en una illa d'un llac recorda el tema aquàtic de l'altre món provinent de la tradició clàssica, en la qual es poden trobar un gran nombre de referències, com ara els camps Elisis de l'*Odíssea*, l'illa Ogigia de Calipso que ofereix a Ulisses la immortalitat, o l'Atlànida del *Crisas* de Plató. El motiu és pràcticament universal, i també el trobaríem en la tradició celta, com ara el viatge de Bran o de Maelduin a les illes disperses i meravelloses plenes de riqueses.

10. Per a més informació veg. Graf. A "Artù nell'Etna", a *Miti, leggende e superstizione del medio evo*. Torino: Ermanno Loescher, 1893, vol. II pàg. 303-359. El motiu de la muntanya buida també el trobem en les referències gregues de l'Olimp, lloc on viuen els déus.

11. Viatge al *Purgatori de Sant Patrici*, pp. 23 i 27. Totes les citacions a aquesta obra fan referència a l'edició a cura d'Arseni Pacheco i August Bover, inclosa en l'obra *Novel·les amoroses i morals*, on a partir d'ara farem constar la pàgina entre parèntesis al costat de la citació. De tota manera la primera edició del viatge de Perellós fou a cura de Miquel i Planas en l'esmentada obra *Llegendes de l'altra vida* (1914: 131-173).

12. Vegeu M. Mitjà (1957-58: 376). La sentència del procés i la transcripció dels interrogatoris estan editades en aquest article i palesen la situació de decadència i de misèria de la cort a la mort de Joan I. El text dóna prova que els consellers i domèstics havien fets "greus e enormes crims e delictes" (*Ibid.*, 380) i que no eren del tot innocents.

13. El 1392 el papa Climent VII havia concedit a Joan I uns delmes per tal de subvencionar una expedició a Sardenya amb la finalitat d'acabar amb la rebel·lió de Brancaleone Doria; en un principi els delmes van ser administrats per Bernat Metge, però un cop fracassada l'empresa de l'expedició els reis van vendre els delmes eclesiàstics a Luqui Sarampo amb un tracte d'usura (Veg. Mitjà, 385).

14. El 1387 Bernat Metge va passar a ocupar el càrrec d'escriu de Joan I i després va assolir el grau de secretari privat d'aquest monarca fins al 1396. Durant aquest període va gaudir d'una situació certament envejable. Gràcies a l'èxit de *Lo somni* (acabat el 1399 i, per tant, posterior a l'obra de Perellós) fou absolt i va recuperar el càrrec de secretari reial amb Martí l'Humà, i és considerat per la crítica moderna com el millor escriptor català del segle XIV.

15. En *Lo somni* de Bernat Metge el rei li diu que la causa per la qual es trobava al purgatori és pels seus pecats venials, un dels quals és que li agradava massa la caça. Boades constata també, entre d'altres, aquesta dedicació del rei.

16. Guillaume de Courcy era un personatge de gran categoria: el 1397 era majordom de la reina d'Anglaterra, i abans havia estat al servei de Joan I.

17. Aquesta dada és molt concreta, ja que remet a les justes que se celebraren a París al març del 1398 en honor del rei Wenceslau de Luxemburg, rei de Bohèmia i emperador d'Alemanya, i és útil per datar amb precisió el viatge de Ramon Perellós i situar en el temps la seva aventura.

18. Pero Maça fou un cavaller famós en el seu temps i també un gran admirador de les llegendes artúriques, i molt apreciat per Bernat Metge, fins al punt que aquest arribà a dir, el dia que s'assabentà de la mort del cavaller: "Mes valguera que fos mort lo senyor duch (qui vuy es rey) que no don Pero Massa" (Mitjà, 410).